

СЕКЦІЯ 1
ПЕДАГОГІЧНА НАУКА ТА ОСВІТА В ОСОБАХ,
ДОКУМЕНТАХ, БІБЛІОГРАФІЇ
(2020–2022)

Реєстраційний номер: 0120U002093

Роки виконання: 2020–2022 рр.

Назва пріоритетного напрямку: Філософія освіти. Методологія, теорія, історія освіти і педагогіки

Проблема дослідження: Міждисциплінарний синтез галузей знань, що вивчають людину, суспільство, культуру і освіту

Науковий керівник: Л. Д. Березівська, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики

ПЕДАГОГІЧНА НАУКА ТА ОСВІТА В ОСОБАХ, ДОКУМЕНТАХ,
БІБЛІОГРАФІЇ: НАЙІСТОТНІШІ РЕЗУЛЬТАТИ ДРУГОГО ЕТАПУ
НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

*Л. Д. Березівська, доктор педагогічних наук, професор,
 член-кореспондент НАПН України*

Найістотніші наукові результати, досягнуті в ході проведення дослідження: у процесі джерелознавчого пізнання на основі розроблених критеріїв (хронологічний, тематичний, вибірковий, змістовий, типологічний, аксіологічний) **класифіковано** документи про реформування змісту загальної середньої освіти в Україні в добу її незалежності (1991–2017) за такими видами: *концептуального характеру*, що стали керівними (закони, доктрини, концепції, програми, стратегії, аналітичні матеріали); *державні стандарти* (нормативні документи) загальної середньої освіти (початкової освіти, базової і повної загальної середньої освіти); *концепції* (система поглядів, задумів) моделювання змісту освітніх галузей загальної середньої освіти (концепції змісту загальної середньої освіти як складника неперервної освіти, концепції змісту освітніх галузей загальної середньої освіти, концепції змісту інтегрованих курсів);

на основі такого наукового підходу **частково впорядковано та схарактеризовано:**

закони, програми, стратегії, концепції, аналітичні програми про концептуальні засади реформування змісту загальної середньої освіти в Україні у 2002–2013 рр. (Національна доктрина розвитку освіти, 2002; Концепція профільного навчання в старшій школі, 2003; Концепція профільного навчання у старшій школі, 2009; Біла книга національної освіти України, 2010; Концепція розроблення нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти, 2010; Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2011; Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, 2013; Концепція профільного навчання в старшій школі, 2013); **з'ясовано**, що

систематизовані тексти документів висвітлюють становлення національної освітньої політики, розвиток ідей про зміни в змісті шкільної освіти та провідну роль учених НАПН України в розробленні вказаних праць; попри різницю в структурі, ці документи визначали на державному рівні принципи, завдання, основні напрями реформування змісту загальної середньої освіти, зокрема змісту освітніх галузей, етапи й стратегічні завдання вивчення навчальних предметів на кожному з них;

державні стандарти загальної середньої освіти (1991–2017) як інструмент збереження єдиного освітнього простору України (Державні освітні стандарти (початкова школа) (1997, проєкт); Державний стандарт загальної середньої освіти (1997, проєкт); Державний стандарт початкової загальної освіти, 2001; Державний стандарт базової і повної середньої освіти, 2004; Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, 2004; Державний стандарт початкової загальної освіти, 2005; Державний стандарт початкової загальної освіти, 2011; Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, 2011; Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, 2013); *виявлено*, що стандартизація змісту загальної середньої освіти в умовах варіативності освітньої системи дала змогу забезпечити єдиний освітній простір в Україні; визначити обов'язковий і достатній рівні загальноосвітньої підготовки школярів, які навчалися в різних типах закладів освіти; відійти від предметоцентризму й представити оновлений зміст освіти цілісно;

концепції моделювання змісту освітніх галузей загальної середньої освіти (1991–2017), зокрема:

концепції змісту загальної середньої освіти в структурі неперервної освіти (охоплюють всі ланки освіти – від дошкільної до вищої) (Концепція викладання іноземних мов в Україні (1994, проєкт); Навчально-виховна концепція вивчення української державної мови, 1995; Концептуальні положення науково-освітнянського напрямку «Безпека життя і діяльності людини» для всіх рівнів освіти в Україні, 1997; Концепція фізичного виховання в системі освіти України, 1997; Концепція екологічної освіти України, 2002; Концепція жестової мови в Україні (2009, проєкт); Концепція мовної освіти в Україні (2011, проєкт); Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція), 2016);

концепції або проєкти змісту освітніх галузей загальної середньої освіти (охоплюють всі або окремі рівні загальної середньої освіти), а саме:

«Мова і література» (Концепція літературної освіти. Єдність національної гуманітарної освіти в поліетнічних умовах України, 1992; Концепція вивчення мов національних меншин у загальноосвітніх школах України, 1997; Концепція літературної освіти, 2004; Концепція навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі, 2004; Концепція навчання другої іноземної мови в загальноосвітніх навчальних закладах, 2005);

«Природознавство» (Концепція шкільної хімічної освіти (2001, проєкт); Концепція шкільної біологічної освіти (2001, проєкт); Концепція фізичної

освіти у 12-річній загальноосвітній школі (2001, проєкт); Концепція змісту географічної освіти в загальноосвітній школі України (2001, проєкт); Концепція географічної освіти в профільній школі, 2009; Концепція навчання географії України в основній та старшій школі, 2017 та ін.);

«*Суспільствознавство*» (Концепція громадянської освіти в школах України (2001, проєкт); Концепція суспільствознавчої освіти (2014, проєкт); Концепція формування фінансової грамотності у початковій, основній та старшій школі (2015, проєкт) та ін.);

«*Технології*» (Концепція трудової підготовки учнів національної школи України (1992, проєкт); Концепція трудової підготовки школярів України (1993, проєкт); Концепція інформатизації, 1994; Концепція Національної програми інформатизації, 1998; Концепція інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп'ютеризації сільських шкіл, 2000; Концепція навчання учнів інформатики у 5–9 класах загальноосвітніх навчальних закладів, 2012; Концепція навчання інформатики в загальноосвітніх навчальних закладах, 2013 та ін.) тощо; **виявлено**, що цей вид документів, представлений переважно як проєкти, розкриває перспективне бачення розвитку окремих освітніх галузей загальної середньої освіти різними авторськими колективами та свідчить про долучення до процесів реформування широких кіл освітян;

одержано знання про особливості дібраних матеріалів (автори, час, обставини, мета створення, фактична цінність, достовірність, репрезентативність, вплив епохи); **аргументовано**, що вони відображають інтеграційні, міждисциплінарні системно-структурні процеси в організації навчальної інформації;

частково впорядковано бібліографічну інформацію про міжнародні та всеукраїнські педагогічні читання (1993–2020), присвячені аналізу творчої спадщини видатного українського педагога В. О. Сухомлинського; українські дитячі періодичні видання 20-х – 40-х рр. ХХ ст. і рідкісні педагогічні видання німецькою мовою другої пол. ХІХ ст. – поч. ХХ ст. із фонду ДНПБ;

з'ясовано, що на шпальтах дитячих періодичних видань 20-х – поч. 40-х рр. ХХ ст. із фонду ДНПБ («Більшовиченята» (1924–1931), «Жовтень» (1928–1941), «Піонерія» (1923–1941), «Червоні квіти» (1923–1931)) відображено питання громадсько-політичного, освітнього та культурного життя; відомості про життя учнів; події за кордоном; новини з різних галузей науки й техніки; біографічні публікації про письменників, видатних громадських діячів; літературні твори українських письменників і поетів (О. Вишні, В. Владка, О. Донченка, Н. Забіли, О. Кобилянської, П. Панча, М. Рильського, В. Сосюри, І. Франка, Т. Шевченка та ін.), які доповнено ілюстраціями відомих художників та графіків (Г. Бондаренка, А. Бондаровича, М. Головатинського, Й. Дайца, Г. Дубинського, М. Ельхонеса та ін.) тощо; **обґрунтовано**, що, незважаючи на ідеологічне забарвлення, радянську термінологію та політичну пропаганду, матеріали часописів є вагомим джерельною базою досліджень з історії освіти й виховання дітей, історії літератури та художнього мистецтва в окреслений хронологічний період;

доведено, що типологізовані німецькомовні видання другої половини XIX – поч. XX ст. (наукова (монографії, дисертації, збірники наукових праць), навчально-методична, довідкова література та інформаційно-аналітичні матеріали) відображають особливості освітнього процесу закладів освіти різних рівнів, причини й наслідки реформаційних перетворень освітніх систем у німецькомовних країнах і закономірності розбудови терміносистеми педагогічної науки та практики;

відповідно до структури (біографія, бібліографія, повнотекстові праці, фотогалерея) *створено* нові сторінки електронного інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу»: «Манжос Борис Семенович» (1891–1938?) (<https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/manzhos-borys-semenovych/>), «Крип'якевич Іван Петрович (1886–1967), «Миронов Микола Миколайович» (1901–1998) (<https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/myronov-mykola-mykolayovych/>), «Русько Олексій Микитович» (1906–1964) (<https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/rusko-oleksiy-mykytovych/>), «Скрипченко Надія Федорівна» (1931–1996) (<http://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/skrypchenko-nadiya-fedorivna/>), «Кониський Олександр Якович» (1836–1900), «Рудницька Оксана Петрівна» (1946–2002), «Залужний Олександр Самійлович» (1886–1941), «Йоганн Фрідріх Гербарт» (1776–1841), «Хорас Манн» (1796–1859) (<http://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/mann-horace/>), «Жан Овід Декролі» (1871–1932), «Генріх Шарельман» (1871–1940) та *оновлено* наявні: «Алчевська Христина Данилівна» (1841–1920) (<http://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/alchevska-kh-d/>), «Русова Софія Федорівна» (1856–1940) (<http://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/rusova-s-f/>), «Юркевич Памфіл Данилович» (1826–1874) (<https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/yurkevych-p-d/>), «Драгоманов Михайло Петрович» (1841–1895), (<https://tinyurl.com/xjspz2se>), «Френе Селестен» (1896–1966) (<https://tinyurl.com/jmufm52y>); *вперше введено* до наукового обігу документи сторінок, присвячених І. П. Крип'якевичу, Б. С. Манжосу, М. М. Миронову, О. М. Руську;

уточнено: інформацію про ключові поняття дослідження (зміст загальної середньої освіти, реформування змісту загальної середньої освіти, державний стандарт загальної середньої освіти, освітні галузі, базовий навчальний план, початкова освіта, базова середня освіта, профільна середня освіта; мета та завдання, зміст і структура мовно-літературної освіти; принципи побудови навчальних програм з мови та літератури; форми, методи, засоби навчання тощо); персонально-особистісний і диференційований підхід дослідників до розгляду й інтерпретації ідей В. О. Сухомлинського, який полягає в застосуванні нових понять і термінів (філософія дитинства, екологія людини, дитинолюбство, олюднення знань тощо) як стосовно історико-педагогічних феноменів, так і актуальних педагогічних проблем; методика джерелознавчого

аналізу й синтезу (прочитання тексту; встановлення часу, місця, авторства, обставин та автентичності джерела; тлумачення тексту; визначення вірогідності джерела, його надійності, наукової значущості);

набули подальшого розвитку: знання про біографію (життєвий шлях, наукова, науково-педагогічна та громадська діяльність) відомої української вченої О. В. Сухомлинської; узагальнено бібліографічну інформацію (1009 описів) про праці педагога та публікації про її життя й діяльність; теоретико-методологічні підходи (історіографічний, термінологічний аналіз, джерелознавчий пошук, предметно-цільовий аналіз друкованих та електронних видань, наукова джерелознавча критика (аналіз і синтез), міждисциплінарний підхід та ін.) до здійснення джерелознавчих досліджень як невіддільної частини історико-педагогічних студій;

розроблено та впроваджено Концепцію віртуального читального залу Фонду Василя Сухомлинського з метою цілісного представлення розвитку сухомлиністики в освітньо-науковому просторі України та світу (<https://dnpb.gov.ua/ua/virtualni-chyitalni-zaly/virtualnyy-chyitalnyy-zal-fondu-v-o-sukhomlynsko/>).

За результатами дослідження *опубліковано 94 наукові праці* (монографії – 1; електронні ресурси – 2¹; збірники матеріалів наукових заходів – 1²; біобібліографічні покажчики – 2³; енциклопедія – 1; статті – 25 (із них: 23 – у виданнях, що індексуються в наукометричних базах даних⁴, зокрема 1 – у Scopus⁵), тези та матеріали конференцій – 57); *створено нові й оновлено наявні сторінки електронного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» (17)⁶; підготовлено частини рукописів планової продукції (хрестоматії «Антологія текстів з реформування змісту загальної середньої освіти в Україні (1991–2017)», каталогу «Українські дитячі періодичні видання 20-х – початку 40-х років ХХ ст. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського», бібліографічних покажчиків «Міжнародні та всеукраїнські педагогічні читання “Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю” (1993–2020)» та «Педагогічні видання німецькою мовою другої половини ХІХ ст. – 1917 р. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського»).*

Упровадження проміжних результатів здійснювалося під час участі в **52 всеукраїнських і міжнародних заходах**, зокрема включених до Плану

¹ https://vue.gov.ua/Ушинський_Костянтин_Дмитрович; <https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy/>

² http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/Conceptual_and_terminological_apparatus_2021.pdf

³ http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/Sukhomlynska_O_V-2021.pdf; http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/Bukov_2021.pdf

⁴ <https://doi.org/10.31174/SEND-PP2021-245IX96-02>; <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/33-2.1>

⁵ https://doi.org/10.1007/978-3-030-85540-6_158

⁶ <https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy/>

роботи НАПН України^{1, 2, 3}; реалізації *онлайн-проектів*: «Читаймо Сухомлинського онлайн»⁴, «Ми стоїмо на плечах наших попередників: Видатні педагоги-ювіляри»⁵, «Афоризми Сухомлинського»⁶, «Sukhomlinsky News»⁷, «Казки В. О. Сухомлинського у підручниках та посібниках О. Я. Савченко»⁸; оновлення профілю відділу педагогічного джерелознавства та біографістики в Google Scholar (h-індекс – 33)⁹.

РЕФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (1991–2013): ІСТОРИКО-ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

*Л. Д. Березівська, доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України, директор, головний науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики*

Історико-джерелознавче вивчення проблеми реформування змісту загальної середньої освіти в незалежній Україні (1991–2013) уможливило виявлення низки законодавчих і нормативних документів (закони, концепції, програми, державні стандарти), статей їхніх авторів, які мають колосальне значення для відтворення реальної картини досліджуваного явища [1; 2]. Зокрема, схарактеризовано нормативно-правові документи, у яких відображено концептуальні засади реформування змісту загальної середньої освіти у визначені в попередніх розвідках періоди, задля встановлення їхньої інформативної цінності [7]. I (1991–2002) – період національної самоідентифікації в загальній середній освіті: Закон України «Про освіту», 1991; Концепція середньої загальноосвітньої школи України, 1991; Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), 1993; Концепція державного стандарту загальної середньої освіти в Україні, 1996; Закон України «Про загальну середню освіту» (1999), Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа), 2001 та ін. [1; 2; 3]. II (2002–2013) – період формування державної політики щодо розвитку загальної середньої освіти в новому методологічному й соціально-економічному контексті: Національна доктрина розвитку освіти, 2002; Концепція профільного навчання в старшій школі, 2003, 2009; Концепція державної мовної політики, 2010; Концепція розроблення нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти, 2010; Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2011; Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року,

¹ <https://dnpb.gov.ua/ua/naukovi-zakhody/kruhli-stoly/do-30-richchya-vseukrayinskoyi-asotsiatsiyi-vasylya-sukhomlynshoho/>

² <http://dnpb.gov.ua/ua/?events=29738>

³ <http://dnpb.gov.ua/ua/?news=29614>; <http://dnpb.gov.ua/ua/?events=28591>

⁴ <https://www.facebook.com/240019389383740/posts/4777938782258422/>

⁵ <https://www.facebook.com/240019389383740/posts/3935401933178782/>

⁶ <https://www.facebook.com/240019389383740/posts/4333021856750119/>

⁷ <https://www.facebook.com/240019389383740/posts/4749177085134592/>

⁸ <https://www.facebook.com/240019389383740/posts/4744694975582803/>

⁹ <https://scholar.google.com.ua/citations?user=eA9i0W0AAAAJ&hl=ru>